

выпрабавальны. Тады варта было б, адпаведна, *доследы праводзілі на пацуках; у маёнтках праводзіліся доследы на вывучэнні стану...* На жаль, аўтарамі публікацый пабудаваны канструкцыі на ўзор рускай мовы, што адлюстроўваюць іншы лад мыслення і парушаюць лексічныя нормы беларускай мовы.

Часам дастаткова папулярнае ў вуснай камунікацыі слова пранікае на старонкі перыядычнага друку, хоць няма ніякіх аб'ектыўных падстаў уводзіць яго ў беларускамоўны кантэкст: *Людзі так любяць каўбасы, чыпсы ці сухарыкі, а часам так хочацца лапшы хуткага прыгатавання...* (15.01.19). Па-беларуску лапша – локшына. І нават акадэмічны Слоўнік беларускай мовы (СБМ-2012) не падае слова лапша, толькі локшына. Гэта значыць, што аўтарам выкарыстаны тыповы русізм.

Зрэшты, сам факт фіксацыі таго ці іншага слова названым вышэй слоўнікам не заўсёды дае лагічныя падставы для выкарыстання пэўнай лексемы ў публіцыстычным тэксте. Так, напрыклад, назоўнік **карзіна** падаецца ў СБМ-2012. Але ўжыванне дадзенай лексічнай адзінкі ў літаратурнай мове сёння наўрад ці мэтазгоднае. Тым не менш чытаем: *Некалі ў Задвор'і і... іншых вёсках нашага раёна цэлымі сем'ямі плялі карзіны – малыя і вялікія, квадратныя і прамавугольныя* (27.02.18); *Уменне плесці карзіны з сасновай лучыны пераняў ад роднага дзядзькі яшчэ да вайны. З такімі карзінамі добра ўпраўляцца на бульбе, хадзіць у грыбы і ягады...* (17.01.19). Зразумела, што варта было ўвесці ў кантэкст натуральны беларускі назоўнік **кошык**. Бо менавіта гэтая лексема дамінуе, бадай, на ўсёй тэрыторыі нашай краіны ў беларускамоўнай камунікацыі – як вуснай, так і пісьмовай.

Часам на старонках газеты “Звязда” фіксуецца выпадкі ўжывання русізмаў у чыстым выглядзе, каторыя не падаюцца ніякімі слоўнікамі. У якасці ілюстрацыі падобных недарэчнасцяў, грубых парушэнняў лексічных нормаў могуць служыць наступныя мікракантэксты: *Паводле умоў, каманда прафесіяналаў – візажыстаў, стылістаў і парыкмахераў – абавязваецца стварыць для некалькіх жыхарак вялікага горада розныя вобразы* (01.02.19); *Цяпер муляры, цесляры і бетончыкі узводзяць наружныя цагляныя сцены другога паверха...* (31.01.20); *Калі будзе рэзультат?* (19.12.19); *Стужка... пра суданскіх жанчын, якія, нягледзячы на забарону, іграюць у футбол* (05.12.19); *Беларусы з ліку звычайных турыстаў пры бязмытным узове не дасягаюць “палатка” ўстаноўленых лімітаў* (03.01.19). Наяўнасць такіх абсурдных у беларускім кантэксце слоў і словаформаў можа быць патлумачана хіба не надта высокім узроўнем прафесійнай падрыхтоўкі журналістаў ды і карэктараў паважанага і сур'ёзнага перыядычнага выдання. Напэўна, кожны, хто валодае нашай мовай, разумее, што замест ненатуральных, штучных лексічных адзінак варта было б выкарыстаць адпаведна словаформы *цырульнікаў, знешнія (вонкавыя), вынік, гуляюць, столі*.

Заклучэнне. Намі разгледжаны вышэй толькі некаторыя выпадкі лексічнай недакладнасці, парушэння літаратурных нормаў у публікацыях газеты “Звязда”. На жаль, журналісты і карэктары не заўсёды правільна трактуюць тую ці іншую лексему з пункту гледжання мэтазгоднасці яе выкарыстання ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. А гэта ўплывае на выхаванне моўнага густу чытача, прыводзіць да пранікнення ў камунікацыю неўласцівых нашай мове слоў і словаформ.

1. Каўрус, Алесь. Да свайго слова. Пытанні культуры мовы / Алесь Каўрус. – Мінск, 2011.

АКСІЯЛОГІЯ ІНТЭРПРЭТАЦЫІ: ВОБРАЗ ПУШКІНСКАГА САЛЬЕРЫ Ў АСЭНСАВАННІ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

В.Ю. Бароўка
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Аktуальнасць абумоўлена неабходнасцю далейшага тыпалагічнага вывучэння рознанацыянальных літаратур і асаблівасцю мастацкага ўспрымання тэкстаў. Многія творы мастацкай літаратуры даюць падставы для рэфлексіі над праблемамі творчасці. Эстэтычная праблематыка, персанажы шматзначнага твора А.С. Пушкіна “Моцарт і Сальеры” на працягу доўгага часу выклікаюць цікавасць з боку пісьменнікаў, у тым ліку беларускіх.

Мэта дадзенай работы заключаецца ў выяўленні асаблівасцей мастацкай інтэрпрэтацыі вобраза Сальеры айчыннымі пісьменнікамі.

Матэрыял і метады. Матэрыялам для аналізу абраны вершы “Ліст да п. В. Ластоўскага” М. Багдановіча, “Сальеры” Р. Барадуліна і эсэ “Загадка Багдановіча” М. Стральцова. У дадзенай працы выкарыстаны элементы фенаменалагічнага, структурна-тыпалагічнага і дэскрыптыўнага метадаў аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Пытанні эстэтыкі і паэтыкі, пытанні творчасці адносяцца да ліку вечных у асяроддзі прадстаўнікоў мастацкага слова. Нярэдка пісьменнікі выбіраюць у якасці матэрыялу для асэнсавання вобразы дзеячаў мастацтва, рэпрэзентаваныя ў літаратурных творах. Вобраз пушкінскага Сальеры знайшоў розныя варыянты трактоўкі з боку беларускіх пісьменнікаў-эксперыментатараў Максіма Багдановіча, Міхася Стральцова, Рыгора Барадуліна.

Любы мастацкі твор – шырокае поле дыялога, ён адкрыты для абмеркавання. Па словах Умберта Эка, літаратурны твор нагадвае паведамленне, толькі мастацкае, а “адкрытасць, пад якой маецца на ўвазе прынцыповая неадназначнасць любога мастацкага паведамлення, уласціва любому твору ў любы час” [1, с. 10]. Справа ў тым, што літаратурны твор, “надзелены пэўнымі структурнымі ўласцівасцямі, якія дапускаюць і ў той жа час каардынуюць чаргаванне тлумачэнняў, змяшчэнне перспектывы” [1, с. 7] у працэсе ўспрымання і асэнсавання. “Моцарт і Сальеры” Пушкіна сваёй полісемантычнасцю ўяўляе сабой менавіта адкрыты твор, які дапускае шматварыянтнасць інтэрпрэтацый.

Першым інтэрпрэтаваў вобраз Сальеры Максім Багдановіч у вершы “Ліст да п. В. Ластоўскага”, напісаным у 1913 годзе, дзе аспрэчыў трактоўку вобраза Сальеры, прапанаваную А.С. Пушкіным. “Ліст да п. В. Ластоўскага” – наватарскі верш, дзе малады беларускі паэт палемізуе з разуменнем прыроды высокай мастацкасці, творчага прызнання, выказанымі Пушкіным. У “малой трагедыі” “Моцарт і Сальеры” А.С. Пушкін прыўносіў жыццялюбца Моцарта як генія, дзіця інтуіцыі, і дастаткова здзеліва ставіўся да памкненняў Сальеры “паверыць” алгебрай гармонію. Сальеры ў Пушкіна – таленавіты кампазітар, які перакананы, што творчасць патрабуе самаабмежавання, трымаецца на тэхніцы, добрай вывучцы, веданні правіл. Аднак гэта далёка неадназначная асоба, бо ён захапляецца свабодным палётам творчай фантазіі Моцарта, зайздросціць той лёгкасці, з якой Моцарт піша музыку. Пушкінскі Сальеры адчувае сябе абдзеленым лёсам: яго кампазітарская праца заснавана на самаахвяраванні, а творчасць Моцарта – на настроях, рухах душы, аднак пры гэтым абодва яны знайшлі прызнанне публікі. Сальеры – раб творчасці. Ён нават жыццёвыя з’явы вымярае музычнымі тэрмінамі. Музыка стала для яго сэнсам жыцця, да музыкі Сальеры падыходзіць як даследчык і як рамеснік, што шукае шляхі яе ўздзеяння на чалавека абазнанага, што прагне яе ўдасканалваць. Агульнавядома, што старажытныя грэкі, хіба што за выключэннем Платона, разглядалі мастацтва як рамяство асаблівага кшталту, як тэхнэ. Сальеры фактычна салідарызуецца з імі. У “маленькай трагедыі” Пушкіна Сальеры давярае розуму, разліку, практыцы, да прызнання ідзе праз упартую, карпатлівую працу. Займацца мастацтвам, вызначаць яго далейшыя шляхі, на думку Сальеры, могуць толькі абраныя.

Малады беларускі паэт упэўнены, што Пушкін не да канца мае рацыю ў вызначэнні ролі думкі, розуму ў творчым працэсе, што рускі класік няправільна патлумачыў эстэтычныя пазіцыі, кампазітарскія ўстаноўкі Сальеры: “Халодным розумам праняўшыся, натхненне / Ён мусіў тым губіць, – так кажа абвіненне. / Сальеры ў творчасці ўсё хацеў паняць, / Ва ўсім упэўніцца, абмеркаваць, / Абдумаць спосабы, і матар’ял, і мэту, / І горача любіў сваю свядомасць гэту” [2, с. 148]. Для яго музыка Сальеры гарманічная, бо там зліты ў адно думка і пачуццё, рацыянальнае не замянае эмацыянальнаму. Паводле М. Багдановіча, натхненне і праца ўзаемадапаўняльныя, а мастакоўскае майстэрства заўсёды мае патрэбу ў шліфоўцы. Сальеры стаў выдатным кампазітарам, дзякуючы вялікай працы: “Уменне да ігры Сальеры здабываў / Праз мерны, нудны труд; ці спраўды забіваў / Ён гэтым талент свой, як бачна з думак драмы? / Адкажа йскрыпка нам. Стаката, фугі, гамы / Шмат год калісь на ёй Сальеры вывадзіў / І моцна граннем тым іскрыпкі звон змяніў, / Ямчэй яна гудзіць. Пявучых згукаў сіла / Праз доўгія гады яе перарабіла. / І тымі спевамі ўся напоена / Навекі чулаю зрабілася яна [2, с. 148]. Мастацтва, у трактоўцы М. Багдановіча, вымагае ад творцы знаходжання ў пастаянным руху наперад, яно ж “пераўтварае” творцу і вынікі яго дзейнасці: “Сальеры – верны раб, каторы не схаваў / Свой талент у зямлю. Хай судны час настане, – / Спакойна музе ён і проста ў вочы гляне, / І будзе за любоў да здольнасці сваёй / Апраўдан Музаю і ўласнаю душой” [2, с. 148]. Эстэтычнае апраўданне Сальеры ў “Лісце” суправаджалася ў Багдановіча дэкларацыяй уласных эстэтычных

імператываў, у аснове якіх ляжалі ідэі прадуманасці, каштоўнасці мастацкай ідэі і выкшталцонай формы.

Прага мастацкіх навацый, абнаўлення паэтыкі жывіла творчасць Міхася Стральцова. У знакамітым эсе “Загадка Багдановіча” (1969) Стральцоў прыгадаў палемічны верш М. Багдановіча і зазначыў, што Сальеры і Моцарт у творы Пушкіна – антыподы па сваіх адносінах да кампазітарскай працы і да жыцця. Моцарт – вольналюбівы стваральнік, Сальеры – слуга мастацтва, які збіраецца аднавіць парушаную небам справядлівасць: “Ну, а калі ў адчай чалавек, калі больш, чым Бога, увазлюбіў сваё рамяство (так, рамяство, гэта ж харошае слова), а ўзнагароды няма? Калі хоча жыць у келлі, а не ў карчме? І хіба ён не лічыў Моцарта геніем? Канечне, лічыў! Не, тут было другое: абраза за прафанацыю мастацтва! Хоць несвядомую, але прафанацыю, так! І самае галоўнае – цаной геніяльнасці. Сальеры думаў, што гэтага нельга дараваць нават Моцарту” [3, с. 365]. Сальеры для Стральцова – непрымальны тып самаадданага служэння справе, якое мяжуе са злачынствам, творца, для якога мастацтва засланыя жыццё і прызнаныя чалавечыя адносіны.

У 1998 годзе быў напісаны верш Р. Барадуліна “Сальеры”, дзе вобраз Сальеры набываў недвухсэнсоўнае ацэнчнае значэнне, станавіўся ўвасабленнем крывадушнасці і зайздрасці. Генезіс такой трактоўкі этычнай пазіцыі персанажа, думаецца, у аднабаковым, спрошчаным успрыманні пушкінскага Сальеры, магчыма, выкліканым і папулярнасцю экранізацыі п’есы, дзе рэжысёр таксама спрасціў характары, і ўплыву бытавых уяўленняў пра герояў твора. Вобраз Сальеры выкарыстаны паэтам для акцэнтавання ўзаемаадносін у творчым асяроддзі: “У творцы свой Сальеры персанальны, / Па сумяшчальніцтву – таварыш, брат. / Каб думкі творцы не пазасыналі / Заплечны брат размове шчырай рад” [4, с. 154]. Сапраўдны творца па-свойму наіўны, пазбаўлены меркантильнасці, а Сальеры ў мастацтве і жыцці заўсёды самасцвярджаюцца за кошт знакамітасцей, каля якіх знаходзяцца: “Стараюцца пацець халодным потам, / Сыцеючы на дармавым аўсе. / І службу дружбай называюць потым, / Зрабіўшы мемуарамі дасье” [4, с. 154].

Заклучэнне. Мастацкая інтэрпрэтацыя вобраза Сальеры беларускімі пісьменнікамі па сваёй сутнасці суб’ектыўная, этычна ці эстэтычна аксіялагічна завостраная. У вобразе пушкінскага Сальеры кожны аўтар выбіраў пэўную лінію, што становілася аб’ектам эстэтычнай ацэнкі: Максім Багдановіч – разуменне творчай працы, Міхась Стральцоў – усведамленне Сальеры суадносін жыцця і творчасці, Рыгор Барадулін – этычныя імператывы, накіраваныя на самасцвярджанне і самаапраўданне.

1. Эко, У. Открытое произведение: форма и неопределенность в современной поэтике; пер. с итал. А. Шербелева / У. Эко. – СПб.: Академический проект, 2004. – 384 с.

2. Багдановіч, М. Выбраныя творы / М. Багдановіч. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 1996. – 494 с.

3. Стральцоў, М. Выбраныя творы / М. Стральцоў. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 2015. – 652 с.

4. Барадулін, Р. Выбраныя творы / Р. Барадулін. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 2008. – 383 с.

ПОТЕНЦИАЛ МОДЕЛЕЙ ДЕРИВАЦИИ И ДИВЕРГЕНЦИЯ СЕМАНТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ

Е.П. Бобрикова

Витебск, ВГУ имени П.М. Машерова

Немало работ написано о потенциале семантических деривационных моделей, о прогностическом характере и систематизации лексико-семантических процессов [1; 2]. Такой подход к изучению лексико-семантических групп и тематических полей является весьма эффективным в силу семантической близости изучаемых лексических единиц. Однако следует внимательно отнестись к явлению дивергенции однокоренных и этимологически родственных лексем в разных языках, поскольку несмотря на кажущуюся близость семантических изменений, модели таких слов будут различаться [3]. Нередко в одной лексико-семантической группе продуктивными являются несколько моделей, которые, в свою очередь, учитывают не только языковые, но и экстралингвистические факторы.